

Plakboek no 5.

Diverse artikelen.

Deel 1.

Inhoud:

Stellingwerf.

Drentsch Mesolithicum en Neolithicum

Voorhistorische vondsten in het Kuinderdal.

Archaeologisch Gedeelte.

Het Palaeolithisch station te Prandinge.

De Neolitische nederzetting in de z.g. 150 bunder te Appelscha.

De bewoning van Friesland in voorhistorische tijd.

De Praehistorische vuursteenwerkplaatsen in Friesland.

**De nederzettingen langs de verbinding over
Het Mandeveld.**

**Jong-palaeolitische werktuigvormen uit oppervlakte
vondsten.**

**Een stukje Nederlandse sculptuur van omstreeks de laatste
ijstijd.**

Praehistorie in een veengebied.

Plakboek no 5.

Diverse artikelen.

Deel 1.

Inhoud:

Stellingwerf.

Drentsch Mesolithicum en Neolithicum

STELLINGWERF.

WIE WAREN DE OUDE STELLINGWERVERS
EN VANWAAR STAMT HUN NAAM?

DOOR

H. J. POPPING.

Het was, naar we meenen, mr. de Haan Hetteema, die er het eerst op wees, dat er mogelijk in de oudheid verband bestond tusschen de bevolking van Stellingwerf en de in de 9e eeuw vervolgde vrije Saksische boeren, die zich Stellingii of Stellingen noemden.¹⁾

In verband met deze vraag richtten we ons in 1925 tot den hooggel. heer Oppermann, professor in de Middeleeuwsche geschiedenis te Utrecht. Deze antwoordde ons, dat de geschreven geschiedenis ons in dezen niet veel verder zou brengen. Een bestudeering van de volksgebruiken der Stellingwerfers en die in de streek der oude Stellingen, een vergelijking van de plaatsnamen hier en daar te lande, zou mogelijk nieuwe aanknoopingspunten kunnen vormen.

Intusschen hebben we sindsdien, zoowel op topografisch als op archaeologisch gebied, bevindingen opgedaan, die ons meer en meer doen neigen tot de overtuiging, dat er verband moet bestaan tusschen de bevolking van Stellingwerf en de vroegere Saksische Stellingii.

DE STELLINGEN.

In de 9e en 10e eeuw vooral is het Friesche en Saksische land gekerstend door Bonifacius, Willebrord e.a., geflankeerd en gesteund door de wapenen der Frankische koningen.

Radboud, de Friesche koning; Wittekind, de Saksische hertog, laatste groote strijders voor de vrijheid en het oude

1) Friesche Volksalmanak 1850.

geloof der vaderen, ze moesten bukken voor de macht van het Frankische leger, dat optrok met de Angelsaksische zendingen.

Met het christelijke geloof kreeg de Frankische koningsmacht vasten voet in de Germaansche landen. Wel braken zoo nu en dan opstanden uit; wel grepen meermalen de eenmaal vrije Friesche en Saksische boeren naar de wapenen, om te trachten het juk van de Frankische graven af te schudden, maar tegen een georganiseerde macht, als b.v. van een Karel de Grooten, was men niet opgewassen.

Op welke wijze de kerstening werd gebracht, we kunnen dit leeren uit het volgende citaat van Adolf Streckfus²⁾:

„Dewijl de Saksische edelen niet in staat waren, Wittekind uit te leveren, eischte de koning van hen uitlevering van allen, die aan den strijd bij den berg Suntel hadden deelgenomen. De edelen gehoorzaamden; 4500 dappere strijders werden bij Werden aan de Aller geboeid aan de genade van Karel de Grooten overgegeven. Maar de grimmige vorst kende geene genade. Hij meende den Saksers door een vreeselijk strafgericht een heilzamen schrik te moeten inboezemen. Op het veld bij Werden werden 4500 gevangenen op één en denzelfden dag onthoofd. Als van schrik bedwelmd, waren de Saksers van den moord hunner broeders getuige.”

Einhart³⁾, de tijdgenoot en geschiedschrijver van Karel de Grooten bericht hierover:

„Toen de koning de onheilsmare ontving⁴⁾, scheen hem een onmiddellijk ingrijpen geboden. Hij trok in allerijl troepen bijeen en rukte Saksenland binnen. Hij riep alle voorname Saksers bij zich en gebood hen, hem den aanstichter van dezen afval te noemen. Eenstemmig verklaarden zij, dat Widukind (Wittekind) de opstand had aangewakkerd. Zij konden hem echter niet uitleveren, omdat hij zich na den slag naar de Noormannen begeven had. De overigen echter, die zich door hem hadden laten overhalen, werden aan den koning overgeleverd. Het waren vierduizendvijf-

2) De geschiedenis der wereld, vertaling B. ter Haar Bzn.

3) Annales Einhardi, vertaling Johannes Bühler.

4) Namelijk van een zege van de Saksische boeren onder Wittekind op Frankische legerafdeelingen.

honderd, die de koning alle te zamen op één dag te Werden aan den Aller onthoofden liet. Zoo nam koning Karel wraak.”

Nog een paar aanhalingen uit Einhardt, als illustratie van de kerstening en overheersching der Saksers:

Anno 772. „Zonder dralen viel hij (Karel) in het Saksenland binnen, vernielde alles te vuur en zwaard, nam de vesting Eresburg in en vernielde het heidensche heiligdom, door de Saksers Irminsul genaamd.”

Anno 784. „Hij zelf rukte over Thüringen in de Saksische laagvlakten, vernielde de velden der Oostsaksers en stak hun woonplaatsen in brand, waarna hij van Schöningen uit in Frankenland terugkeerde.”

Anno 785. „Hij zelf maakte met licht beweeglijke troepen strooptochten; vernielde de gouwen der Saksers en plunderde hun woonplaatsen. Hij maakte voor de Saksers den winter zeer moeilijk, daar hij verschillende Frankische hoofdlieden, wie hij hiertoe bevel had gegeven, dan hier, dan daar alles moordend en brandend, liet optreden.”

Anno 795. „Van daar (Mainz) rukte hij met zijn leger in Saksen en trok onder verwoestingen door het geheele land.”

Anno 804. „Den winter bleef de koning in Aken; in den zomer voerde hij zijn leger in Saksenland. Alle Saksers, die over de Elbe en in de Wihmudigouwe⁵⁾ gevestigd waren, zond hij met vrouwen en kinderen naar Frankenland en hij gaf het gebied aan de Abodriten.”

Genoeg.

Men ziet, dat de Saksers niet anders dan door wapengeweld wilden buigen en hun oude geloof afzweren.

Karel de Grooten stierf den 28 Januari 814 en werd opgevolgd door zijn zoon Lodewijk, bijgenaamd de Vrome.

Het ging in vroeger tijd zeker vrij gemakkelijk om van vroomheid beschuldigd te worden, althans het leven van dezen getuigt ook allerminst steeds van ware vroomheid.

Slapper dan zijn vader, liet hij ook meer de Saksers met rust, die vermoedelijk hiervan wel gebruik zullen hebben gemaakt. Aan den anderen kant beloonden hem deze,

5) In het oosten van het gebied der Wesermondung.

door hem te steunen in zijn strijd tegen de eigen Frankische rijksgrooten, door wie hij werd verraden.

Ook bevestigde hij vele Saksische families, die door de Frankische graven waren verdreven, weer in het bezit hunner eigendommen.

De glorie van Lodewijk de Vrome ging onder in een familiedrama. Door zijn zoons werd hij jarenlang beoorloogd en hij moest zijn laatste levensjaren slijten in diepe vernedering. Overigens had Lodewijk ook schuld aan dezen gang van zaken. Zoo verspeelde hij de sympathie van een groot deel van zijn volk, omdat hij financiëelen steun aannam van de joden, aan wie hij weer vergunning had gegeven voor den slavenhandel in „heidensche” kinderen.

Nadat de zoons hun vader onschadelijk hadden gemaakt, gingen ze onderling aan het oorlogvoeren over de heerschappij in het Frankische rijk.

Aan Lotharius was het deel van het rijk toebedeeld, waaronder ook Saksenland behoorde. Om zijn broeders tegen te werken, haalde Lodewijk nu de Noormannen in het land en beloofde de Saksers hun aloude vrijheid weer.

En thans duikt voor het eerst in de geschiedenis de naam der **Stellingen** op.

We citeeren den tijdgenoot en geschiedschrijver Nithard ⁶⁾ uit diens „Vier Bücher Geschichte”:

„De geschiedenis der Saksen echter wil ik uitvoeriger vertellen, daar ze mij van grooter beteekenis schijnt. Keizer Karel, die met recht door alle volkeren de groote wordt genoemd, had, gelijk algemeen bekend is, de Saksers met veel moeite en inspanning van hun heidenschen godendienst tot de ware christelijke religie bekeerd. Van den aanvang af gaven zij bij vele gelegenheden blijk van adel en groote dapperheid. Het geheele volk is in drie standen verdeeld, die in hun taal heeten edhilingi, frilingi en lazzi, dat is: edelen, vrijen en knechten.

„Bij den strijd nu van Lotharius met zijn broeders, had zich de adel in twee partijen gesplitst, waarvan de eene zich bij Lotharius, de andere bij Lodewijk aansloot. Toen

6) Nithard was een zoon van Angilbert, vriend van Karel de Grootte en des keizers dochter Berchta.

Lotharius in zijn tegenwoordigen treurigen toestand zag, dat na de overwinning van zijn broeder het volk, dat op zijn zijde geweest was, dreigde afvallig te worden, zocht hij, door den nood gedreven, hulp en steun, overal waar hij kon. Tot dat doel verdeelde hij privaatspersonen staatsgoederen als eigendom; schonk hij velen de vrijheid en beloofde die aan anderen na zijn overwinning. Tot dit doel trad hij ook in verbinding met de Saksers en beloofde de Frilingen en Lazzen, wier aantal zeer groot was, dat, als ze hem steunden, de wetten uit den tijd toen ze nog godendienaars waren, weer in eere hersteld zouden worden.

„Vol verlangen hiernaar, sloten zij zich onder een nieuwen naam, die van Stellingen, aan; ze verjoegen, nadat ze zich tot een sterk leger hadden vereenigd, alle heeren uit het land en leefden weer op de oude manier, ieder naar de door hem vereerde gebruiken.

„Bovendien had Lotharius ook de Noormannen te hulp geroepen en hen een gedeelte van het christelijke land als bezit aangewezen, hen tevens vergunning gevende de andere christelijke volkeren te berooven. Lodewijk was zeer bezorgd, dat de Noormannen en Slavische volken zich met hun bureu, de Saksers, die zich Stellingen noemden, zouden verbinden en dan veroverend het rijk zouden binnenvallen en het christelijke geloof uitroeien. Hij begaf zich ⁷⁾ en trachtte zooveel mogelijk alle onrecht in het rijk op te heffen, opdat niet dit vreeselijke onheil over de heilige kerk van God zou losbreken”

Men schreef toen 841. Niet lang zouden de Stellingen zich in hun nieuwe vrijheid handhaven.

In den zomer van 842 rukte Lodewijk hun land binnen en versloeg hun strijdmacht.

Nithard schrijft:

„Lodewijk onderwierp met eere in Saksen de oproerlingen, die zich, gelijk we zeiden, Stellinga noemden, maar slechts doordat hij ze volgens de wet liet dooden.”

Streckfusz ⁸⁾ vermeldt nog:

„De ongeregelde benden der Stellinga werden door

7) Hier ontbreken eenige woorden in den oorspronkelijken tekst.

8) „Geschiedenis der wereld”.

zijne (Lodewijks) geoefende soldaten zonder slag of stoot overwonnen. Een vreeselijke straf werd op de overwonnenen toegepast: 140 mannen werden onthoofd en 14 aan een galg opgehangen, terwijl aan een ontelbaar aantal hunner handen en voeten werden afgehouden, opdat zij nooit weer in staat zouden zijn de wapenen tegen den koning te voeren. Met evenveel gestrengheid strafte Lodewijk een tweeden opstand, die in het Saksische land uitbrak, nadat hij het ternauwernood verlaten had."

Johannes Bühler⁹⁾ beschouwt de Stellingen als „een vereeniging van vrijen en liten (d.i. persoonlijk vrijen met grondbezit bezwaard met pacht), tegenover den konings-trouwen, christelijken adel; de naam beteekent waarschijnlijk verbondenen."

Over de beteekenis van den naam Stellingen is door meerderen een meening ten beste gegeven. We zullen ons daarin thans niet verdiepen, wijzen er alleen op, dat de stam van het woord ook voorkomt in „Opstalboom".

We vatten nu in het kort samen:

„In het midden der 9e eeuw vormde zich in het Saksische land, waaronder ook Drente, Stellingwerf en Overijsel waren begrepen, een bond der Stellingen. Deze bestond uit vrije en pachtboeren.

„Deze Stellingen kantten zich tegen den adel (die voor een groot deel uit Frankische graven en andere bestuurders zal hebben bestaan) en tegen den hen opgedrongen christelijken godsdienst, met de hieraan verbonden Frankische heerschappij."

Het centraalpunt, de brandhaard van het verzet der Saksers, schijnt gelegen te hebben rond Osnabrück, Paderborn, Minden en den bovenloop van den Wezer met zijn vele bijstroompjes.

De „Annales Einhardi" noemen in verband met de veldtochten van Karel de Groote tegen Saksenland o.a. de volgende namen van plaatsen, rivieren etc.: Eresburg, de Irminsul, Brunenberg a. d. Wezer, Bückeberger Gau, Lub-

9) „Das Frankenreich."

becke, Lippe, Paderborn, berg Süntel, Werden, Aller, Haase, Petershagen, Rehme, Warne.

Wanneer nu in die gebieden van Saksenland thans nog een landstreek lag, die Stellingwerf wordt genoemd en die tot voor enkele eeuwen door Stellingen werd geregeerd, dan zou men algemeen van gedachte zijn: hier hebben we te doen met een herinnering, een relict van het oude verbond der Saksische boeren, de Stellingii, — Stellinga — Stellingen.

Onze streek is een grensgebied van het oude Saksenland. Vandaar dat eigenlijk zoo weinig de aandacht is geschonken aan het feit, dat de naam der Stellingen hier behouden is gebleven.

Maar is het feit opzichzelf niet even merkwaardig?

In het geheele gebied van Saksenland is na de onderwerping en vernietiging door koning Lodewijk, de naam Stellingen verdwenen, behalve in den uitlooper Stellingwerf, waar zoover de geschreven geschiedbronnen reiken, de inwoners door eigen rechters, Stellingen genaamd, werden geregeerd.

Zelfs toen de Stellingwerfers in de eerste jaren der 16e eeuw gedwongen werden hun ouden bestuursvorm naar die van overig Friesland in te richten, hun Stellingen te laten vervangen door grietmannen, toen leeft de oude naam Stelling als familienaam voort tot op heden, ja zelfs schijnen nog geruimen tijd daarna de dorprechters den naam van Stellingen te hebben behouden. Echter had Stellingwerf toen opgehouden een eigen landje met een eigen bestuur te zijn.

Wat was Stellingwerf door de eeuwen?

Ingesloten door Overijsel, Drente en Friesland is het tot in het begin der 16e eeuw onafhankelijk geweest. Zeer zeker een uitzonderingsgeval in ons geheele land.

In de geschreven geschiedenis vinden we Stellingwerf het eerst genoemd in 1309¹⁰⁾.

Anno 1310: „grandis temeritas . . . coetum de Stellingwerf et Scoterwerf." ¹¹⁾

10) „De richters in Stalling, in de Lemmer ende Kuinre." (Schwartzsenberg I, 135.)

11) Anonymus Ultrajectus, Mattheus 107.

Vervolgens vinden we nu bij de oude schrijvers Stellingwerf genoemd.

Een deel van Stellingwerf schijnt oorspronkelijk met Drente verbonden te zijn geweest. In een stuk van 1328 wordt namelijk gezegd, dat reeds sedert onheuglijke tijden twaalf parochies (kerkdorpen) zich van Drente hebben afgescheiden en zich bij die van Stellingwerf hebben gevoegd.

Welke dorpen dit waren, doet hier weinig ter zake.

Overigens leefde men hier in vrede en geregeld contact met de eveneens Saksische Drenten. In vroeger dagen rekende men zich ook meer tot Drente dan tot Friesland. „Ook Stellingwerf en Schoterwerf rekende men tot het Drenthe van die dagen.”¹²⁾

Een stukje karakteristiek geeft Jancko Douwama¹³⁾ van de Stellingwerfers:

„Siet, als Biscop Frederijck van Blanckenhem nu de Kunere in hadden, ende bevant in de beloningen van de Kunere, de hem nu opdragen were, alst foerscrewen is. dat Stellingwerff daer mede in specificceert stunden, liet he anse gesinnen, dat se comen solden, en untfangen hem als Here, uth oersaecke alst foergeschrewen is. De van Stellingwerff den wolden daer niet nae hoeren, dan gacwen voer een antwort: het mochte wal waer wesen, dat se in de beloningen mede nominert ende specificceert stunden; dan woe sulckes gesciet were, dat mochten hoer in gene preiudicie comen, angemerckt se daer inne niet concenteert hadden; dan het were gesciet alles an hoer danck, wille, weten ende consent; en se kanten gene Heren up eertrijck, dan allene de Keijser, de se gefrijet hadden doer hoer verdiensten; daer dachten se oeck niet van te sceiden, wes se daer van solden moeten lijden.”

Winsemius¹⁴⁾ zegt van Stellingwerf:

„Die van Stellingwerf hebben haer in voortijden regeeren laten door drie stellingen op forme van Rechten (gelijk in de Bulle van Frederik de darde Keijser¹⁵⁾ van die name aen Douwe Siaerdama gegeven, te sien is) welke a. le jaren

12) Mr. J. Linthorst Homan, Drenthe's rechtsgroei.

13) Boeck der partijen.

14) Beschrijvinghe van Vrieslandt.

15) 1440—1493.

veranderden ende bij wervinge vervielen op plaatsen daer toe door pre-eminentie gherechtiget zijnde.”

KARAKTERTREKKEN DER OUDE SAKSISCHE STELLINGEN EN DER BEVOLKING VAN STELLINGWERF.

Gelijk we hebben gezien, domineerde bij de Stellingen der 9e eeuw:

1e. weerstand tegen opdringing van het nieuwe, christelijke geloof;

2e. handhaving der oude wetten en gebruiken;

3e. vrijheidszin, die zich uitte door opstand tegen het vreemde gezag en tegen den adel.

Voor we de karaktertrekken der Stellingwerfers door de eeuwen heen zullen memoreeren, laten we eerst een paar uitspraken volgen van prof J. Waterink¹⁶⁾, indertijd gereformeerd predikant te Appelscha:

„Het ongeloof is meester in deze geheele streek”.

„Van een prediken van 't Evangelie in deze streek in de eerste eeuwen van het Christendom in Nederland lezen we niet. Wat natuurlijk géén uitzondering is. Maar wanneer straks vaak op luttel afstands van elkander, vooral in Friesland, kloosters in massa verrijzen — bouwen de vrome monniken in de Zuidoosthoek er juist één”.¹⁷⁾

„De Reformatie der 16e eeuw brengt hier geen beroering. We lezen wel van Witmarsums pastoor, en in Sneek's omgeving was wel Tripmakers bende even meester, maar in den — toen ook nog schaars bevolkten — Z. O. hoek gingen in 1580 kalm de Roomsche geestelijken heen en zochten onderdak te Groningen, dat door Rennenbergs verraad aan de Spaansche zijde stond.”

„Maar in 1700 zijn er nog maar 2 predikanten in den ZO hoek.”

We zullen thans chronologisch voorvallen mededeelen, die de mentaliteit der Stellingwerfers nader belichten.

16) „Het Godsdienstig leven in Frieslands Zuid-Oosthoek.”

17) Prof. Waterink bedoelt hier „'s Wereld's licht” te Appelscha. Gelijk we reeds breedvoerig in een artikel hebben uiteengezet, berust het verhaal van dat klooster op een vergissing. Veilig kunnen we aannemen, dat in de Stellingwerfen nimmer een klooster heeft bestaan.

We gaan stilzwijgend den oorlog voorbij, die de Drenten onder Rudolf van Coevorden in de 13e eeuw tegen de Utrechtsche bisschoppen voerden, maar stippen alleen aan, dat de Friesche hulptroepen van den bisschop, die via Bakkeveen Drente binnenvielen, geen Stellingwerfers waren, doch mannen van den kant van Stavoren ¹⁸⁾.

Volgens den giftbrief schonk Koning Hendrik III in 1040 aan den bisschop van Utrecht het graafschap Drente.

Vermoedelijk werd daar meteen Stellingwerf onder begrepen. Stellingwerf was althans volgens de Utrechtsche bisschoppen evenals Drente verplicht kerkelijke cijns te betalen. Deze moest — wat Stellingwerf betreft — gebracht worden op den Bisschopsberg bij Havelte, waar de bisschop op geregelde tijden zitting hield.

We lazén reeds bij Jancko Douwama, dat de Stellingwerfers de rechten van den bisschop betreffende hun landje bestreden; de middeleeuwen door is er dan ook één aanschakeling van ernstige wrijving geweest tusschen de Stellingwerfers en den Utrechtschen kerkvorst.

Reeds omstreeks 1165 bouwde bisschop Godfried te Vollenhove een kasteel om Stellingwerf beter in bedwang te houden.

In de eerste jaren van de 14e eeuw begon de toenmalige bisschop van Utrecht, Guido, een nieuwe sterkte te bouwen en wel in Stellingwerf zelve

Toen men in 1309 nog bezig was aan deze sterkte, werd Guido naar een kerkvergadering te Vienne (Frankrijk) geroepen. De Stellingwerfers maakten van de gelegenheid gebruik om het kasteel weer tot den grond toe af te breken.

Men besloot, om nu meteen maar het lastige kasteel van Vollenhove te verwoesten. Men ging daarbij niet erg zachtzinnig te werk. Volgens den banbrief van den bisschop hebben de Stellingwerfers (en hun vrienden de Schoterwerfers) huizen verbrand, priesters gevangen genomen en gedood, aalmissen voor het Heilig Land en kerksieraden te Vollenhove geroofd, enz.

Het kasteel zelf konden de heeren niet overweldigen; het werd te goed verdedigd. Toen de bisschop — gewaar-

18) Mattheus, De rebus Ultrajectinus.

schuwd — met een ontzettingsleger verscheen, trokken de Stellingwerfers weer af.

De Stellingwerfers en Schoterwerfers werden om deze onvriendelijke daden in den kerkelijken ban geslagen ¹⁹⁾.

Na Guido kwamen te Utrecht aan het roer Frederik van Zirk en Jan van Diest. Deze waren geen sterke mannen en lieten de wereldsche zaken aan hun beloop. Jan van Diest verpandde het kasteel te Vollenhove aan den graaf van Gelre.

Met bisschop Jan van Arkel kwam weer een krijgsmant ten tooneele.

Tweemaal trok Jan van Arkel met een leger tegen de Stellingwerfers op.

„In 't jaer 1361 trock hij met een groot Heyr van Volck tegen die van Stellingwerf, Steenwijckerwoldt ende ommelandt, die langen tijd de onderdanicheydt geweygert hadden. Sy weerden haer in den strijd vromelijck, maar moesten 't ten lesten begeven, met groot verlies van Volck. De Bisschop vervolchde se seer, verbrandde haer Dorpen ende Huysen, ende plonderde haer Goedt en Have. Eyndelijck namen se 't jock aan, ende gaven te boete 10.000 oude schilden.” ²⁰⁾

De zware boete verbitterde de Stellingwerfers: ze rekenden zich ook niet verplicht het wereldlijk gezag van den bisschop te erkennen. Ze weigerden weer gehoorzaamheid en gooiden ter versterking van hun landje verschan-singen op.

Men was echter niet opgewassen tegen den bisschop en het volgende jaar (1362) viel Jan van Arkel weer Stellingwerf binnen, waar het „naaste dorp” (Noordwolde?) aan het krijgsvolk ten prooi werd gegeven.

Piccardt ²¹⁾ schrijft, dat velen uit Stellingwerf „met Vee, Have en Goed” naar Drente vluchtten.

Na Jan van Arkel kregen we weer twee „slappe” bisschoppen. De Stellingwerfers werden weer met rust gelaten

19) De banbrief vindt men in Schwartzenberg, Charterboek van Friesland.

20) Schotanus, Geschiedenis van Vriesland.

21) Chronijck der Landschap Drenth.

Van 1376–1393 was bisschop Floris van Wevelinkhoven. We vinden nu bij Westendorp ²²⁾:

„De Vriezen van Stellingwerf en Schoterland waren weder ongehoorzaam tegen den vorstbisschop van Utrecht, doch deze durfde het thans niet wagen, uit Vrees voor de Vriezen en Groningers, om dezelve aan te tasten.”

Daarop verscheen bisschop Frederik van Blankenheim. Over zijn verhouding tot de Stellingwerfers vertelt het opschrift op zijn grafzerk in de Utrechtsche Domkerk:

„Koevert ablatum revocans vi — Terram Stellingwerf domuitque — cremando Scoterwerf — Fregit Rynstein pro demeritis ét Eversteyn — Sic nocuit nocuis, profuit innocuis.” ²³⁾

(Vertaling: „Nadat hij het afvallige Koevorden met geweld had onderworpen, bedwong hij het land van Stellingwerf en Schoterwerf door verbranden en maakte hij Reinstein en Everstein naar verdienste met den grond gelijk — zoo begunstigde hij de onschuldigen en schaadde hij de schuldigen.”)

De monnik Worp van Thabor ²⁴⁾ vertelt:

„In 't jaer onzes Heeren 1408 is er oorlog geweest tusschen Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht, en de landen van Stellingwerf, Schoterland en het land van Oosterzee, om pachten van landen, die bisschop Frederik eischte van de drie landen voornoemd en wegens andere zwarigheden en dominien, die de bisschop voornoemd van deze landen volgens oude gewoonte en contracten, voorheen tusschen den bisschop en deze landen gemaakt, wilde hebben. Ten laatste, na veel schade, brand, rooven en bloedstorting, aan beide zijden, is het geschil van beide partijen gecompromiteerd en door scheidslieden een accoord uitgesproken.”

De inwoners van Stellingwerf en Schoterwerf moesten den bisschop een hooge boete betalen. Zie hiervoor den „Zoen”, uitgesproken in de kerspelkerk van Vollenhove op 15 Juli 1408. ²⁵⁾

22) Jaarboeken van Groningen.

23) Busken Huet, Land van Rembrandt.

24) Kronijck van Friesland.

25) Schwartzenberg, Charterboek en Worp, Kronijck.

Waarschijnlijk zijn de vrienden weer een beetje laks geweest in het betalen der pachten en boeten, althans vijf jaar later trok bisschop Frederik alweer met zijn leger Stellingwerf binnen.

We vinden hierover bij Winsemius ²⁶⁾:

„De Bisschop, geen goed genoegen hebbende aan de Friezen, zich beklagende over de achterstallige pachten, heeft een groot getal volk uit zijn bisdom en uit andere streken geworven, waarmee hij in Stellingwerf viel, dat hij reeds lang gezocht had (als zijnde hij een man van onmatige gierigheid) om onder zijn gebied en gehoorzaamheid te brengen. Hij heeft eenige vlekken en dorpen, daar gelegen als Peperga, Blesdijke en andere, in brand gestoken,” enz.

Na dezen inval van Frederik van Blankenheim lezen we niet meer van invallen der bisschoppen in Stellingwerf. De wereldlijke macht der bisschoppen was gaan tanen. In hun plaats kwamen vorsten en veldheeren hier rooven en branden.

Merkwaardig is wel, dat de Stellingwerfers steeds op eigen houtje krijg voerden met de bisschoppen. Noch de Drenten, noch de Friezen hielpen mee. Alleen hadden ze nu en dan steun van de inwoners van Schoterwerf (Schoterland), welker oude bevolking vrij zeker deels aan hen verwant is geweest.

Dat ook in later tijd de Stellingwerfers zich niet te veel aan de (toenmaals Katholieke) kerk stoorden, doen eenige zinsneden in de Beneficialboeken (1545) vermoeden, waar de pastoors zich beklagen, dat de ingezetenen de renten en pachten aan de parochie niet wilden betalen.

Is de godsdienstzin in christelijken geest in de Stellingwerfen in onzen tijd dieper? De moderne, vrijzinnige kerk is vrijwel ontvolkt, en de orthodoxe en gereformeerde vindt haar meeste volgelingen in later ingestroomd vreemd bloed.

Laten we thans zien, hoe de Stellingwerfers stonden tegenover andere dan kerkelijke veroveraars.

In het laatst der 15e eeuw hadden ze zich met de Friezen te verdedigen tegen den in grooten stijl uitgevoerden aanval van den graaf van Holland, Albrecht van Beieren.

26) Chronijck van Vrieslandt.

Enkele jaren is toen het westelijk deel van Stellingwerf in zekere mate onderhoorig geweest aan den Hollandschen graaf.

Erger was de toestand toen de Friesche partij der Schieringers hertog Albrecht van Saksen in het land haalde (1495).

Maar het waren weer de Stellingwerfers, die de vreemden het langst buiten de landpalen hielden. Bekend uit dien tijd is vooral de veldslag bij Sloten, waar zoovele inwoners der woudstreek het leven lieten. Jancko Douwama, de man, die zelf dezen krijg meemaakte, getuigde: „Stellingwerf was het laatste deel, dat zich nog verzette tegen de Saksers en ze zijn standvastig gebleven.”

Peter van Thabor schrijft: „Stellingwerf met zijn toebehooren wilde niet aan den hertog toebehooren; maar het bleef vrij, al was het, dat de hertog vaak dreigde het landje te onderwerpen”.

Tenslotte, toen geheel Friesland onderworpen was, moest Stellingwerf voor de overmacht bukken.

Na Albrecht van Saksen volgde het schoone bewind van Karel van Egmond, hertog van Gelre.²⁷⁾ De beruchte „Zwarte Hoop” stroopte in de landouwen. De toestand was even wanhopig als in Duitschland tijdens den 30-jarigen oorlog.

Ook trachtte de toenmalige Utrechtsche bisschop nog van de ellende partij te trekken. De „Bisschops Hoop” trok, mede brandschattend door Stellingwerf.

Tenslotte, na jaren van strijd en ellende, kwam Friesland en mede Stellingwerf onder het bewind der Bourgondiërs, van Karel V.

Met de onafhankelijkheid der landstreek was het nu gedaan.

Toch moet het verwondering baren, dat door zooveel eeuwen heen Stellingwerf als een eenheid is kunnen blijven bestaan te midden van machtiger bureu. Het bestuur toch

27) Busken Huet in zijn „Land van Rembrandt” zegt van dezen Karel van Egmond: „Behalve een graftombe in de Eusebiuskerk te Arnhem, is van zijn worstelstrijd in de herinnering der nakomelingschap niets overgebleven dan ééne lange streep geplunderde steden, platgebrande dorpen, aangespoelde matrozenlijken, zieltogende soldaten.

is nooit anders geweest dan dat der eenvoudige rechters van eigen stam, de Stellingen.

Stippen we nog aan, dat het landje nimmer eenigen heer heeft gekend. Zelfs heeft de heer van Kuinre nimmer werkelijken invloed op de streek van Stellingwerf kunnen doen gelden.

Overzien we nu deze korte historie van Stellingwerf, dan meenen we te mogen concludeeren, dat het karakter der Stellingwerfers en de samenstelling van hun gemeenebest overeenkomt met dat van de oude Saksische boeren van het verbond der Stellingi: geen overheersching, noch van de geestelijken, noch van den adel.

Thans willen we wijzen op

DE OVEREENSTEMMING IN PLAATSNAMEN

in Stellingwerf en in het brandpunt van het oude Saksische verweer tegen overheersching, dat o.a. tot uitdrukking kwam in den bond der Stellingen met als centraal punt het gebied van Osnabrück, Minden, Hameln, Paderborn.

Hier volgen een aantal geografische namen van Stellingwerf, die merkwaardiger wijze geheel overeenstemmen met die, welke voorkomen in de streek, waar Lodewijk de Stellingen vervolgdte.²⁸⁾

Oosterwolde — *Osterwald*, dorp aan den bovenloop van den Weser; het dorp zelf is nog niet oud, doch het heeft zijn naam gekregen van de streek, die vanouds Osterwald heet.

Elsloo (in den volksmond *Else*) — *Else*, *Elze*, dorp in den oorsprong van het Wesergebiet.

Linde, rivier in Stellingwerf, vroeger geheeten *Lenne* — de *Lenne* is een zijstroom van den Weser in zijn bovenloop.

Weper (gehucht onder Oosterwolde; vrijzeker heette vroeger het — eigenaamlooze — Grootdiep Weper en heeft het gehucht, dat zich aan het stroompje ontwikkelde, daar

28) Voor het onderzoek der plaatsnamen hebben we o.m. gebruik gemaakt van:

- 1e. de verschillende deelen van Nomina geographica Neerlandica;
- 2e. Reiszert, Das Weserbergland und der Teutoburger Wald;
- 3e. Mielert, Westfalen.
- 4e. Jellinghaus, Die Westfälischen Ortsnamen.

aan zijn naam ontleend; men vindt hetzelfde waar het dorp Leek zijn naam verkreeg van het riviertje Leek, waar het stadje Kuinre zijn naam ontleende aan de rivier Kuinder of Kuinre) — *Weper*, een zijrivier van den Weser. ²⁹⁾

Bekhof (schans onder Oldeberkoop, vrijzeker van oudere cultureele beteekenis) — *Beck* is een naam, die verder niet in overig Nederland voorkomt, daarentegen veel in het oude Saksische gebied.

Fochteloo, oorspronkelijk *Vuchtloo* — *Vüchtel*; in 1327 *Vuchtloo*, buurtschap in het Wesergebiet.

Vuile Riete (Boijl), *Vogelriete* (Fochteloo), stroompjes. — „Das Wort kommt hauptsächlich nordlich einer Linie Minden-Osnabrück vor.“ ³⁰⁾

Boekhorst (gehucht onder Oosterwolde), *Boekelte*, *Boekholt* (gehucht onder Boijl) — *Buchholz*, bij Steinbergen (Wesergebiet).

Riesen (Riesberkamp), gehucht onder Boijl — *Riesen*, kreis Minden; der *Riesen*, kreis Höxler; aufr *Riesen*, kreis Melle. ³¹⁾

Spanga — *Spenge*, kreis Herford. ³²⁾

Stellingwerf — *Stelle* 1236, kreis Lübbecke.

Blesse — in der *Blessen*, kreis Melle.

Finkega, oorspronkelijk *Fenkega* — *Fenkinga* (819) in het bisdom Osnabrück.

Abbendijk, *Abbenbosch* (onder Makkinga) — *Abbenkamp*, kreis Wiedenbrück.

Knolle — *Cnolle* bij Osnabrück: *Knolle* bij Bünde; *Knolle* bij Engter.

Boijl, vroeger *Buul* — *Buhle* bij Wolfshagen; *Bule*, kreis Rintelen, enz. ³³⁾

Terwisga, *Ter Wiska* (gehucht onder Appelscha) — *Ossenwisch* bij Osnabrück, *Wisch* bij Billerbeck. ³⁴⁾

29) Dat *Weper* (de beteekenis van den naam is ons nog onbekend) zeer zeker ook hier oorspronkelijk de riviernaam is geweest, wordt, meenen we, verder bevestigd door de vrijwel synoniemen *Wipper* en *Wupper*.

30) Jellinghaus, Die Westfälischen Ortsnamen.

31) Volgens Jellinghaus beteekent *Riesen*, *Ris*: struikgewas. Ook in ons gewest wordt met rijs, rishout, licht houtgewas bedoeld.

32) Beekovergang.

33) *Buil*, *buul* beteekent hoogte, hooggetegen plaats.

34) *Wisch*, *wisk* beteekent weide.

Wolwega — *Wolfshagen*, *Wulfhagen*, kreis Minden; *Wolfshagen* bij Stadthagen; *Wolferdingen*, kreis Minden; *Wolfsbergen* bij Ludinghausen.

Sonnega — meermalen *Sonneborn*.

Ded(d)ingeburen (gehucht bij Oldeberkoop — *Dedinc-husen* bij Osnabrück; *Dedinctorp* bij Detmold. ³⁵⁾)

De Pol — streek onder Oosterwolde — *Polle*, kreis Lingen.

Donkerbroek, vroeger *Dumbroek* — in den *Dumme*, kreis Melle; der *Dümmer* bij Datteln, enz. ³⁶⁾.

Peperga — *Peperbeck*, aan de Hunte (zijrivier van den Weser.)

Balhorn (stuk land bij Oosterwolde) — *Balhorn*, kreis Wolfshagen; *Balhorn*, kreis Beckum; *Balehornon* (1015), gerechtsplaats kreis Paderborn.

Ziet men deze overeenstemming in zoovele namen, waarvan er enkele zeer zeldzaam en verder niet bekend zijn, dan moet men zich toch afvragen: kan dit toeval zijn?

Tenslotte nog de

ARCHAEOLOGISCHE ZIJDE.

Gelijk bekend, is het oostelijk deel van Stellingwerf in ouden tijd vrij geregeld bewoond geweest, zoowel in den steentijd, den bronstijd als in de periode der urnenvelden.

Zuidelijk van de Linde, onder Boijl en Noordwolde, vindt men ook de sporen dezer bewoning en verder sporadisch naar Blesse.

Maar het gebied tusschen Linde en Kuinder, westelijk van Makkinga—Nijeberkoop, schijnt volgens de bodenvondsten pas in den z.g. Frankischen tijd bewoond te zijn geworden, althans hier is, naar we meenen, nimmer een vondst gedaan van steenen hamers en bijlen, van bronzewerk of van urnen. Eventueele bewoning in jong-palaeolithicum of mesolithicum doet hier niet ter zake; er zou dan toch een hiaat van tientallen van eeuwen blijven gapen.

Ook wijzen dorpsnamen als Olde- en Nijeholtpa, Olde-

35) In verband hiermee wijzen we op de dedingmannen, rechters in Saksische streken.

36) *Dum*, *dummerig* beteekent vochtig, dompig land.

en Nijeholtwolde op vestigingen tijdens den boschrooiings-tijd (\pm 1000).

Met het vorenstaande moge nog niet het volstreekte bewijs geleverd zijn, dat een deel der door koning Lodewijk vervolgde Stellingen een toevluchtsoord vond in een uitlooper van het Saksische gebied, in het landschap, dat daarna Stellingwerf zou heeten en dat voor dien tijd voor een groot deel nog onbewoond was, — in elk geval vonden we de feiten en combinaties merkwaardig en belangrijk genoeg om ze vast te leggen.

Een verder onderzoek in de streek, die eenmaal het brandpunt vormde van het verzet tegen de Frankische heerschappij en dat zich dan ook zou dienen uit te strekken tot de persoonsnamen en de dialect-studie, zou misschien nog verrassende resultaten kunnen opleveren.

Drentsch Mesolithicum en Neolithicum

door

H. J. Popping.

(Met teekeningen van den schrijver)

Toen we voor de eerste maal bij onze nasporingen in de prae-historische nederzettingen van Zuid-Oost Friesland stootten op vuursteenwerktuigjes van uitgesproken mesolithisch type ¹⁾, toen weifelden we eerst wel even, om op deze vondsten een midden-steentijd-bevolking voor Noord-Nederland aan te nemen. D'r is immers altijd geleeraard, dat Nederland eerst in het jong-steentijdperk is bewoond geworden; het hunebeddenvolk is toch volgens onze geschiedenisboekjes de oudste bewoner van ons vaderland!

En daar opeens vertelden die onnoozele vuursteentjes ons, dat er in onze streken \pm 8000 jaar geleden reeds menschenkinderen hebben geleden en gestreden, want de werktuigjes behooren tot de Aziel-Tardenoisien-periode.

Maar hebben we ons wel eens afgevraagd, op welke gronden men dan die hunebedbouwers als de „oudste bewoners” heeft aangeduid; op welke gronden men Nederland van voor dien tijd tot een troosteloze, onbewoonde wereld heeft verklaard?

Onderzoekingen in den afgelopen zomer hebben ons dan ook steeds meer de overtuiging bijgebracht, dat Nederland — i.c. Noord-Nederland — evengoed zijn bevolking heeft gehad in het mesolithicum als de aangrenzende landen.

Bakkeveen en Appelscha vooral hadden ons zeer vele van die midden-steentijd-typen geleverd. Maar een mensch is immers nimmer tevreden; en gelukkig ook. We moesten en wilden meer weten! Als Zuid-Oost-Friesland in zoo ouden tijd zijn bewoners

¹⁾ Zie onze verhandeling over de prae-historische vuursteenwerkplaatsen in Friesland in de „Vrije Fries”, deel 29, 1929.

had, dan moest Drente ze toch volgens groote waarschijnlijkheid ook hebben gekend; beide streken sluiten toch geologisch geheel aaneen. Daarenboven, in Noord-Duitschland en Denemarken worden in den laatsten tijd steeds meerdere nederzettingen uit het mesolithicum geconstateerd; ook berichtte de heer dr. Joh. v. d. Moer te Ermeloo, dat door hem op de Veluwe mikrolithen zijn gevonden.

We hebben — zooals we verwachtten — in den afgelopen zomer dan ook in Drente op meerdere plaatsen echte mikrolithen kunnen rapen. Onze moeite is niet tevergeefs geweest; we hebben zeer vele stuifzanden afgetrapt op zoek naar praehistorica, maar dan ook met succes.

Nergens vonden we echter een zoo sprekend en streng begrensd terrein voor het mesolithicum als te Ter Horst onder Beilen. Was het op de meeste plaatsen een dooreenmenging van jong- en middensteentijdperk door het bewonen eenzelfder omgeving door opvolgende culturen, in Ter Horst was het rein mesolithicum, daarenboven zeer sprekend individueel werk.

Daartegenover vonden we onder Diever een werkplaatsje, dat uitgesproken rein neolithisch was en waarop ook weder een persoonlijke stempel lag.

Wanneer je van de eene nederzetting naar de andere zwerft, ten laatste op een afstand reeds kunt constateeren of je met door de natuur of door menschenhanden bewerkte steenen te doen hebt, als je reeds aan het landschap kunt zien, of er vondsten zullen zijn te boeken, als je in de verte van het bewerkte steentje kunt zeggen of het al dan niet geretoucheerd is, als je al die duizenden steentjes hebt beschouwd en met elkaar vergeleken, dan begint — trots allen twijfel in den eersten tijd — toch tot je te spreken, meer en meer, dat er een groot, zeer groot verschil is tusschen de voortbrengselen van het meso- en neolithicum. En hoe sceptisch je ook al hebt gestaan tegenover de dateeringsmogelijkheden, steeds weer dringen de groote verschillen zich aan je op.

Nu is in ons land, zoolang althans niet de venen ook in dit opzicht geheimen ontsluiten als b.v. Maglemose en Duvensee dit hebben gedaan voor Denemarken en Noord-Duitschland, zoolang onze nederzettingen alleen nog worden geconstateerd in zandverstuivingen of op hoogen heidegrond, de aard en de ouderdom van deze nederzettingen niet volgens geologische bewijzen te bepalen. Alleen het type en de aard van bewerking der artefacten moet ons leiden; we hebben te vergelijken met de op geologische en stratigrafische gronden chronologisch te bepalen vondsten uit andere landen; maar wij hebben dan toch te aanvaarden of dat in het Azilien-Tardenoisien ons land reeds bewoond werd, of dat de Azilien-Tardenoisien-cultuur hier in het neolithicum heeft nagewerkt. We hebben echter niet de minste reden om aan de tweede mogelijkheid de voorkeur te geven; er is niets, dat ons daartoe noopt. Integendeel, het feit, dat we bezitten zoo goed als al de typen van mikrolithen, die door de drie perioden van het Tardenoisien hebben geloopt; de groote onwaarschijnlijkheid van het toeven eener in naburige landen verlopen cultuur over een zoo groot tijdvak; ten slotte het steeds ontbreken van mikrolithen in gesloten neolithische vondsten, dwingt ons wel om het mesolithicum voor Nederland aan te nemen. We moeten hier dan ook wijzen op hetgeen de heer dr. v. Giffen schreef ¹⁾:

.... „Ik zeide, onmiddellijke overblijfselen, en wel met opzet, omdat mijn vroegere opvatting, dat de hunebedden en bekercultures de oudste en eerste, speciaal in de noordelijke gedeelten van ons vaderland, zouden wezen, aan het wankelen is gekomen. Niet onmogelijk, ja zelfs meer en meer waarschijnlijk lijkt het mij, dat onze bodem nog de sporen van veel vroegere beschavingen bewaard en opgeleverd heeft. Daartoe zou ik thans ook willen rekenen een deel van de mikrolithische artefacten, en wel in het bijzonder de geometrische van Tardenoisien-Azilien type”.

En verder:

¹⁾ Dr. v. Giffen, Grafheuvels in Oosterwolde (Vrije Fries, deel 29, 1929).

„In de eerste plaats bleek het, dat geen van de onderzochte individueele graven echte, d.w.z. *geometrische, mikrolithische voorwerpen* bevatte. Deze negatieve bijzonderheid der Friesche tumuli, gesteund door een andere, dat de echte mikrolithen veelal geheel op zich zelf, zonder begeleidend vaatwerk voorkomen, mag, zooover mijne ervaring reikt, gegeneraliseerd worden ten aanzien van alle, zoowel individueele als massagraven, die ik tot nu toe in den loop der jaren bij ons te lande, onderzocht heb of kennen leerde”.

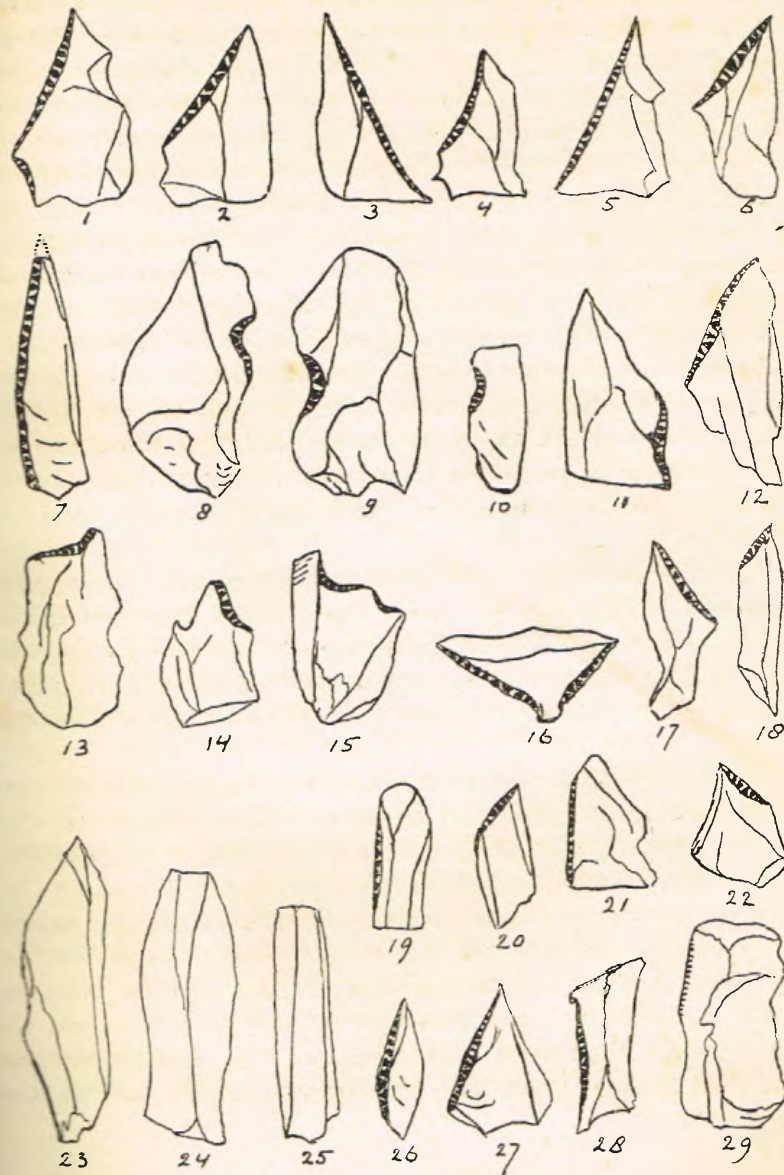
In dit verband nog het volgende.

Een kenner der mikrolith-cultuur, de heer Carl Gumpert te Ansbach, schreef ons naar aanleiding onzer publicatie betreffende de Friesche vondsten in „De vrije Fries” o.a.: „Zweifellos handelt es sich um ein schönes Tardenoisien und wie es scheint liegt ein ebenso frühes wie spätes Tardenoisien vor”. Verder: „Besitzen Sie auch Mikrostichel? Das wäre wissenswert”.

Welnu, van de door den heer Gumpert bedoelde „mikrostichel” vonden we een tweetal te Bakkeveen, een tweetal te Westerbork en een drietal te Ter Horst, benevens in dit laatste atelier een paar stukjes, die nog eenigen twijfel overlieten. We hebben de drie stukjes van Ter Horst bij dit artikel afgebeeld. Carl Gumpert voorn. zegt van deze instrumentjes in zijn werk „Fränkisches Mesolithicum”: „Mikrostichel sind der jüngeren Steinzeit völlig unbekannt. Sie können daher als ein sicheres Leitmotiv des Mesolithikums betrachtet werden”. We willen hier aan toevoegen, dat ook door ons nooit een mikrostichel is gevonden in een neolithische werkplaats.

We willen thans een korte beschrijving geven van de vondsten te Ter Horst en Diever.

Een eindje van den verhardten weg Beilen—Dwingelo ligt onder het gehucht Ter Horst een vrij uitgebreide zandverstuiving. Een gedeelte hiervan is beboscht, waardoor het zoeken van vuursteen-artefacten op die plaatsen vrijwel onbegonnen werk is. Het nog maagdelijk liggend gedeelte, nog een vrij groote oppervlakte,

leverde slechts op één plaats, een terreintje van enkele vierkante meters, vondsten op. Groot was het aantal werktuigjes, dat we raapten, dan ook niet; ook een eenige malen herhaald bezoek leverde geen verdere resultaten op. Wat we echter vonden was rein mesolithisch en van veel belang voor de kennis van die periode voor Drente. Hier ter plaatse en ook in den naasten omtrek had later geen neolithiker gewoond, waardoor geen voortbrengselen van verschillende tijdperken vermengd lagen. Bovendien was het individueel werk; wat hier lag, was klaarblijkelijk door één persoon vervaardigd, en de werkman had zijn werktuigjes voor een groot deel gemaakt uit één steen, en dezen steen geheel uitgebuit. Hier lag geen nucleus als rest van den vuursteenknol, maar de kunstenaar had zijn steen totaal „uitgevreten”, zooals bleek uit enkele fragmenten. Een dergelijk tot op het laatste stukje gebruiken van een brok vuursteen duidt niet op gebrek aan materiaal, doch wijst er veeleer op, dat de onderhanden zijnde klomp zich zeer goed liet bewerken.

De geheele vondst te Ter Horst bestond uit ruim dertig gere toucheerde stukjes en een kleine tweehonderd ongeretoucheerde mesjes, spanen, dagelijksche, pijlsptzen etc., goede, dat eigenlijk door alle tijdperken loopt. Het midden-steentijdperk moet hier geheel spreken uit het dertigtal gere toucheerde stukjes, maar doet het dan ook.

In de eerste plaats: de aard der retoucheering. Sommige moderne archaeologen gaan zoover, dat ze de werktuigen volgehs de wijze van retoucheering gaan rangschikken in het midden- of jongsteentijdperk. Het mesolithicum kent alleen de fijne steilretouche; het neolithicum de grovere vlakke retoucheering. Men vergelijkte op onze afbeeldingen de retouche van Ter Horst met die van Diever. Het gaat echter niet aan, om eensklaps de „steilretouche” te laten uitsterven en de vlakke retouche te laten optreden; men vindt dan ook soms stukken waar beide „retouche-arten” op vertegenwoordigd zijn. Zelfs loopen typen met steilretouche als de breedpuntige

trapezevormige pijlsptzen door tot in het neolithicum, om daar langzamerhand te verworden in het type der hunebedden-pijlsptzen.

Laten we thans de Ter Horster voorwerpen nader bezien. In de eerste plaats de nummers 1, 2, 3, 4, 5, 6, 12, 17, 27. We meenen in deze werktuigjes alle pijlsptzen te moeten zien. Ter Horst is in dit opzicht zeer merkwaardig. We vonden van dit type daar ter plaatse meer dan in al de andere door ons onderzochte werkplaatsen te zamen. Deze typen troffen we het meest nog aan in de vondsten uit het veen van Nordhemmern ¹⁾. Walter Adrian (zie noot) merkt hierbij op: „Vorherrschend ist die längsseitige Spitze mit ein- oder zweiseitiger Dangelung, selten die querschneidige Form. Wir kennen den Prototyp der längsseitigen Spitze schon aus den jungpaläolithischen Stufen des Aurignacien und Magdalénien”.

Figuren 7, 18, 20, 22 en 26, alle afwijkende typen, geven ook pijlsptzen weer.

In fig. 16 vinden we een zeldzaam stukje. Het is tot dusverre het eenige exemplaar van dit type, dat we hebben gevonden. Het is een breedpuntige pijlsptzen met steeltje.

Nos. 13, 14 en 15 zijn de werktuigjes, door onze Oosterburen „Mikrostichel” gedoopt en welke — gelijk gezegd — nimmer in een neolithische nederzetting zijn gevonden. Ook deze artefacten zijn zeldzaam. Aan de achterzijde is aan hun top (het gere toucheerde eind) een splinter afgeslagen, zoodat de punt scherp toeloopt, waardoor de voorwerpen zeer geschikt zijn geworden om mee te kerven of te fraisen.

Het steentje van fig. 29 heeft een retoucheering, alsof miniatuur-muiszandjes het hadden beknaagd. We bezitten enkele voorwerpen meer met deze bewerking. Het doel hiervan is ons onbekend.

Nos. 23, 24 en 25 geven een drietal mesjes, zooals die eigenlijk overal worden aangetroffen, hoewel de kleine typen alleen in het mesolithicum overheerschend zijn.

¹⁾ Walter Adrian, Die mesolithische Siedelung im Sumpfmoor bei Nordhemmern (Mannus, 20 Band, Heft 4b).

ter bescherming hunner landerijen, de verstuiwing tegen te gaan; het Staatsboschbeheer volgde en deed de aanplant in het groot. Men meent Natuur te hebben gekregen, maar heeft een surrogaat in de gestalte van eentonige stijve dennen ontvangen voor wat was echte, heerlijke wildernis, oerlandschap. O, mooi oud Drente, hoe vernielt U de hedendaagsche cultuur; uw schoon is al geheel verloren in een blokkendoosdorpje als Witteveen. Nog enkele jaren en men zal een stukje ongerepte heide moeten zoeken. Dat men niet te laat ervaare: de mensch leeft niet van brood alleen.....

Ten noordoosten van Diever, dicht aan de Drentsche hoofdvaart, waren we zoo gelukkig nog een boschpartij te ontdekken, waarin hier en daar een blinkend duin zich verhief. En hier, in de streek van hunebedden en grafheuvels zou de blootgestoven oerbodem ons zijn oude schatten gaan vertoonen.

't Was op een snikheeten middag dezen zomer, dat mijn dochter en ik bedoelde bosch- en duinpartij bewandelden ,op zoek naar meso- en neolithica, met Hermann Löns droomend:

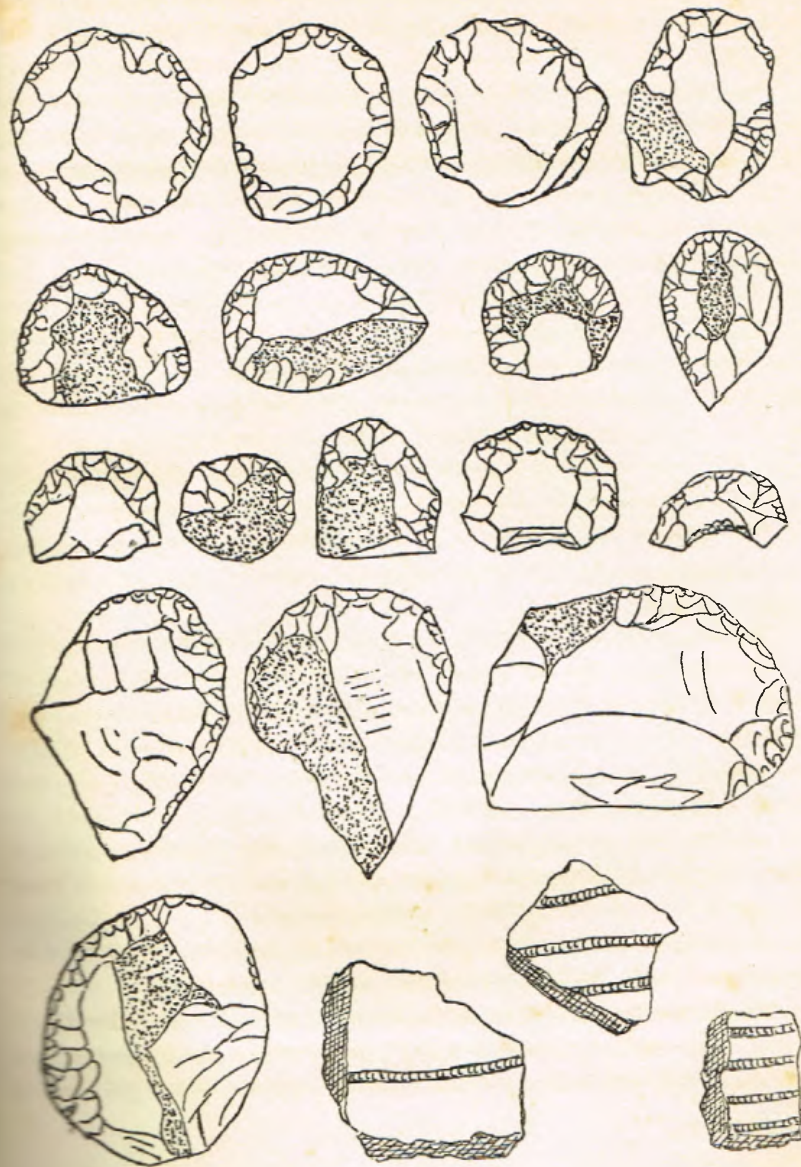
„Op de Lüneburger heide
Ging ik heuvel op en af”.

Eilacie, geen enkel steentje liet zich vinden, hoe we ook speurden in alle richtingen, en kris-kras het terrein afzochten. Mijn dochter kreeg er dan ook vrij spoedig genoeg van in de zeng-hitte. 't Gaf niemendal, dat gesjouw; d'r lag hier immers toch niets! 'k Praatte haar moed in; daar ginds lagen nog een paar gele koppen; die omgeving nog maar eens afgezocht!

Zonder overdreven hoop richtten we onze schreden naar de aangeduide groep. Ziet, wat ligt daar? Een enkel steentje is het maar. We rapen het op. Een pracht rondschrabber!

We krijgen ineens weer meer hoop en energie; immers, waar één artefact zich laat vinden, daar zullen er vrij zeker meer in de omgeving liggen. Hier toch heeft in ieder geval de steentijdmensch verkeerd. En alsof de tovenaars had gesproken: „Sesam, open U!”, daar lag eensklaps voor onze blikken een keurcollectie schrabbbers,

Vondsten Diever

brokken aardewerk en vuursteenafval, zoo het scheen gelijk de werkmans uit den steentijd daar eenmaal zijn depot of werkplaats had ingericht.

Hoewel het aantal artefacten vrij belangrijk was, kunnen we met de inventaris-beschrijving van dit atelier kort zijn. Daar lag een getal van bijna honderd schrabbers, waaronder een paar rond-schrabbers; een aantal breede, ruwe messpanen en een partijtje aardewerk-scherven. Slechts één holschrabbertje was aanwezig (zie afb. Diever, 3e rij, no. 5). Het geheel was rein neolithisch, het aardewerk uit den hunebeddentijd.

Een merkwaardigheid was, dat de kunstenaar in dit atelier bijna alle steenen, die zich hiervoor maar eenigszins leenden, tot schrabbers had behakt. Stukken steen, die men op de meeste plaatsen als afval had beschouwd, hadden hier nog een geretoucheerden rand. Opvallend was ook het groote aantal artefacten, dat gedeeltelijk nog de patina van de oorspronkelijke knol vertoonde.

De messen en spanen, die overigens niet in grooten getale voorkwamen, waren in tegenstelling met die van Ter Horst ruw en lomp van vorm.

Het waarschijnlijkst lijkt het ons, dat we hier niet te doen hadden met een nederzetting of heemstede, doch met een werkplaats of depot van een neolithiker, en wel van een specialen schrabber-fabrikant. In een nederzetting vindt men werktuigen van allerlei type en nooit in verhouding tot de andere artefacten een zoo groot aantal schrabbers. Wat nu het speciaalwerk betreft, moeten we hier even wijzen op Bakkeveen, waar we op een kleine oppervlakte meer dan 500 fijne mesjes vonden, en op een ander terrein daar ter plaatse ruim 20 neolithische geretoucheerde pijlpunten. De fijne mesjes lagen daar verder in den omtrek sporadisch, terwijl we de pijlpunten alleen in het genoemde atelier aantroffen.

Mogen we van deze vindplaats evenmin als van die te Ter Horst spreken van een „gesloten vondst”, we zouden toch, wegens het ontbreken van artefacten in den naasten omtrek, van „geïsoleerde

werkplaatsen” kunnen spreken. Ter Horst is daarbij zuiver mesolithisch en heeft den negatieven bewijsgrond van het ontbreken van eenig aardewerk; Diever geeft met zijn hunebedden-aardewerk nauwkeurige jong-steentijdige tijdsbepaling aan. In alles zijn het beide zeer markante vindplaatsen, vandaar ook dat we meenden goed te doen ze naast elkaar te plaatsen en wel in den Nieuwen Drentschen Volksalmanak, het Vademecum van „De Oude Lantschap”.

Tenslotte willen we nog even memoreeren, dat we ook in de Drentsche werkplaatsen nergens sporen van bewerking van bijlen, hamers en geretoucheerde speerpunten en dolken hebben kunnen ontdekken. Dit versterkt weer meer onze meening, dat deze voorwerpen nimmer zijn aangemaakt in Nederland, behoudens dan in het mijngebied van St. Geertruid en Rijckholt ¹⁾. Behoorden de bijlen van Rijckholt tot het zuidelijk type, voor onze Noord-Nederlandsche bijlen van noordelijk type zullen we moeten denken aan de mijnen van Schonen ²⁾.

Oosterwolde (Fr.), Oct. 1929.

¹⁾ Zie de „Vrije Fries”, deel 29.

²⁾ Zie Andree, Bergbau der Vorzeit.

Krenen Mans

door

Harm Tiesing.

Doe Krenen Mans getrouwd was en hie nao zien aolden heur dood met zien breurs en zwaogers 't aolderliek aarfgoed deelde, doe hold hie veur zich zols zoo weineg over dat hie — ok al met deurdat 't zoo'n slechte tied was, gien boer in 't zaandgebied van oostelk Drent blieden kun. Hie trok met vrouw en kinder nao 't veengebied hen in woor törfgraoverij was, woor veul geld verdiend weur en woor ze paartie riek weuren. Mans zett' de 't geld van zien aolderliek aarfdeel in 't veen, hie kreeg törfgraovers an 't waark en weur zols ok törfgraover. Hie kreeg 'n winkel en hie verkoft stoet en brood en klerstoffen en aal wat er zoo daoglieks in 'n arbeidersshoes-holleng neudeg is, op crediet an zien arbeiders, die hum daorveur in de Meitied holpen torf graoven. Doch umdat er zooveul baozen zoo deden, en hie gien twinteg, daarteg man in 't waark kriegen kun, was zien umzet niet groot genug um er flink geld van over te hollen. En in 't lest weur 't zoo, dat Mans met aander törfgraovers glik stund en ok veur aander verveners waarken mus.

Doe zien vrouw storf en zien kinder groot wassen en trouwden, doe lueten ze heur vaor alleen zitten. Dat was niet mooi, naor er wassen mer die zoo deden. Aarmoed maekt 'n mensk vaak niet beter, wal minder. En naodat Mans zoo al 'n jaor of wat leefd hadd en 't niet met hum veuroet gung, deurdat hie ok wat doof weur, wat mus hie doe? Hie zocht werachteg haol 'n aold veenwief op, die ok heur man verloren hadd', en trouwde daor nog met.

Zie kwammen te hoop op 't gemeenthoes. De borgemeester, dat 'n heel secuur man was, die vreug heur of ze trouwen wollen. Mans verstun 't niet, en doe dat aol mensk 't hum dudelik en wat hard veurzee, doe zee hie: „O jao wie wollen ja traauwen, wie wollen ja traauwen”.